

az sint-jan
brugge - oostende av

Elektroconvulsietherapie bij ouderen: een 'oude' therapie revisited

Lieve Lemey   ouderenpsychiater AZ St Jan Brugge – Oostende av   25/03/17

az sint-jan
brugge - oostende av

- wat is ECT?
- historiek
- werkingsmechanismen
- procedure
- indicatie
- plaats in de behandeling van depressie bij ouderen
- bijwerkingen
- in de praktijk

az sint-jan
brugge - oostende av

Wat is ECT?

Electroconvulsietherapie (ECT):

- opwekken van een **veralgemeend insult** onder algehele anesthesie door middel van het toedienen van een pulsstroom van 0,5-0,8 ampère gedurende enkele seconden
- wordt meestal gegeven in een **kuur van 6-12** met een frequentie van **2x/week**
- belangrijkste indicatie is de **ernstige therapie resistente depressie**
- bij juiste indicatie is ECT een **effectieve** behandeling
- effect van ECT is vaak slechts **tijdelijk**

az sint-jan
brugge - oostende av

Historiek: een oude therapie 'revisited'

1933:
Sakel: insuline coma

1934:
Von Meduna: metrazolshock

1938:
Cerletti: elektrische impulsen direct toegepast op de schedel ⇒ convulsies

Ugo Cerletti, 1877 - 1963

1938: 'l'elettroshock' ⇒ **jaren '50 'eerstelingsbehandeling'**

az sint-jan
brugge - oostende av

Historiek: een oude therapie 'revisited'

Antipsychiatrie

Franco Basaglia, 1924 - 1980

1978 'Legge Basaglia'

- Italian Mental Health Act
- sluiten van psychiatrische ziekenhuizen
- geen enkele plaats meer voor ECT

jaren '60 en '70: ECT: 'zondebok psychiatrie'

az sint-jan
brugge - oostende av

ECT: werkingsmechanisme

ECT: massieve ontlading in de hersenen met invloed op diverse neurotransmitters, neuromodulators en hun systemen (via veralgemeend insult / voldoende hoog gedoseerd)

Multipiele effecten – therapeutische betekenis?

Neurobiologie psychiatrische stoornissen:

- verstoring neuronale circuits / functionele netwerken van neuronen die denken, voelen en gedrag beïnvloeden

Biologische behandelingen (o.a. ECT) hebben effect op deze netwerken zowel functioneel als structureel

ECT: werkingsmechanisme

- verandering in neurotransmittersystemen
  - herstel GABA-erge inhibitie
  - toename 5HT en dopamine receptor gevoeligheid
  - ...
- normalisatie functie hypothalamus – hypofyse – bijrij as
- beïnvloeding neuro-protectieve factoren (BDNF) ⇒ celproliferatie / neurogenesis (o.a. hippocampus)

ECT: procedure

- ECT: door psychiater
- voorbereiding / begeleiding van pat: door ECT VPK (ECT-unit) samen met VPK afdeling (PAAZ / WZC)
- anesthesie: door anesthesist samen met anesthesie VPK (beiden vertrouwd met de ECT-anesthesie)
- apparatuur: Mecta spECTrum 5000 met 2-kanaals EEG registratie

ECT: procedure

Gebuurkte medicatie tijdens ECT:

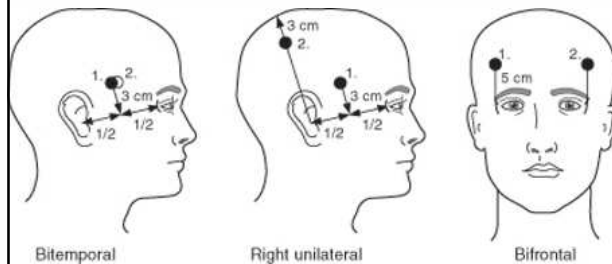
- anesthetica: Propofol (diprivan); Etomidat (hypnomidat); Ketamine (ketalar) Sevoflurane damp
- spierverlappers: Succinylcholine; Rocuronium (esmeron) – Sugammadex
- cardiovasculair: o.a. Trandate (labetalol); Seloken (Metoprolol); Atropine
- sederend: Midazolam (Dormicum); Lorazepam
- anti-emetica: Alizapride (Litican); Ondansetron (Aversaron)

De anesthesie kwam er, niet omdat we persé anesthesie wilden voor de ECT maar wel omdat we **amnesie** wilden voor de succinylcholine

naar: Max Fink

ECT: procedure

Plaatsing elektroden

ECT: procedure

Stimulus

- parameters
  - pulsduur: 0,3 – 1 msec
  - totale duur: 2 – 8 sec
  - frequentie: 20 – 120 Hz
  - lading: 800 mAmp
 ⇒ totale dosis uitgedrukt in joule (of mCoulomb): tot max 202,8 joule
- via titratie of 1/2 leeftijd methode
- totale dosis afhankelijk van leeftijd, geslacht, medicatie, weerstand weefsels
- **veralgemeend insult, min 20 à 25 sec op EEG**

ECT: indicatie

- **depressie (uni- en bipolair)**
- **depressie met psychotische kenm.**
- katatonie
- manie
- schizofrenie / schizoaffectieve stoornis
- delirium
- persoonlijkheidsstoornis
- angststoornis
- OCD
- dementie
- eetstoornis
- slaapstoornis
- middelenmisbruik
- ...

suïcidaliteit is geen op zichzelf staande indicatie voor ECT

ECT: effectiviteit

- significant meer effectief dan placebo, sham ECT, anti-D
meta-analyse UK ECT Review Group, Lancet 2003
- initiële behandeling:
  - majeure depressie: >75% respons
  - majeure depressie+psychose: >90% respons
- therapie-resistente depressie: 50-60% respons
Sackeim 2000; APA Committee on ECT 2001

ECT: wie heeft er (het meeste) baat bij?

Predictoren van goede respons:

- acuut ontstaan,
- ernstige depressieve toestandsbeelden
- met psychotische kenmerken
- met verstoring psychomotorische activiteit
- met autonome dysfuncties
- in een oudere populatie

Lessons from 70 years experience, Max Fink

ECT: plaats in behandeling van depressie bij ouderen

- bij een ernstige en/of potentieel levensbedreigende depressieve stoornis (psychotische verschijnselen, motorische remming, suicidaliteit en/of dehydratie/cachexie), moet ECT als eerste keus behandeling overwogen worden
- bij een ernstige depressieve stoornis op oudere leeftijd moet ECT eerder in de behandeling te overwogen worden, wegens de risico's van farmacotherapie
- ECT kan toegepast worden bij ernstig depressieve ouderen met gekende cognitieve stoornissen

ECT: bijwerkingen

'Electroconvulsive therapy can be of extraordinary clinical value, but, like all treatments, it is not without its limitations and adverse effects.'

Harold Sackeim, JECT, 2014

ECT:

in het algemeen een veilige behandeling met een lage morbiditeit en mortaliteit

protocol voor 'onverwachte' bijwerkingen

- cardiovasculair : stilstand, aritmieën, ischemie, RR ↑of↓
- apnoe
- verlengd insult; status epilepticus

NVvP 2010, Mankad 2010, Andrade 2016

ECT: bijwerkingen

- mortaliteit
- acute bijwerkingen
- structurele veranderingen in de hersenen?
- geheugenstoornissen
- status epilepticus
- (hypo)manie

ECT: bijwerkingen

Mortaliteit

- Munk-Olsen 2007:
  - mortaliteit van alle opgenomen patiënten tss 1976-2000
  - Patients who received ECT had a lower overall mortality rate from natural causes but a slightly higher suicide rate within the first 7 days after the last ECT
- Østergaard 2014
  - 99.728 ECT's (2000-2007)
  - ≤ 1d: 6†
  - ≤ 30d: 78† cardiopulmonair / 20† suicide
  - † niet ivm ECT
- Dennis 2016
  - 166.711 ECT's (1998-2013)
  - ≤ 1d: 4†
  - ≤ 14d: 30† cardiopulmonair / 9† suicide
  - † niet ivm ECT

ECT: bijwerkingen

Acute bijwerkingen

az sint-jan
brugge - oostende nv

- algemene bijwerkingen
  - hoofdpijn (10-85%), spierpijn (2-9%), misselijkheid (25%), gebitsbeschadiging, allergische reacties op anestheticum of spierverslapper, aspiratie, verlengde apnoe, **hartritmestoornissen**, **hypo-/hypertensie**, maligne hyperthermie, ...
- neurologische bijwerkingen
  - passagère neurologische afwijkingen (fatische stoornissen, apraxie, agnosie, dyskinesieën, visusstoornissen)
- psychiatrische bijwerkingen
  - ontremming, **postictale verwardheid** (10%)

Richtlijn ECT NVvP 2010

ECT: bijwerkingen

ECT en cognitie

az sint-jan
brugge - oostende nv

Overzicht:

- meteen na behandeling: **moeite met oriëntering** ⇒ **verwardheid**
minuten
- tijdens behandeling: **anterograde amnesie** ⇒ **moeilijker onthouden**
dagen / weken
- na de behandeling: **retrograde amnesie** ⇒ **dingen van vroeger vergeten**
maanden – soms permanent

Chittaranjan et al. Psychiatr Clin N Am, 2016

ECT: bijwerkingen

ECT en cognitie

az sint-jan
brugge - oostende nv

Risicofactoren voor post ECT amnesie:

- patiënt gerelateerd:
  - hersenaandoeningen
  - hogere leeftijd
- therapie gerelateerd
  - bitemporale ECT
  - hoge dosis ECT
  - pre medicatie met anticholinerge bijw
  - meer frequente ECT
  - langdurige behandeling
  - gelijktijdig gebruik Lithium

Chittaranjan et al. Psychiatr Clin N Am, 2016

ECT: bijwerkingen

ECT en cognitie

az sint-jan
brugge - oostende nv

Anderzijds:

informatieverwerkingsnelheid
mentale flexibiliteit
woordvloeiendheid

⇒ impairment tijdens ECT
⇒ pre-ECT niveau na 2 weken
⇒ (kleine) verbetering op lange termijn post ECT

Semkovska et al. Biol Psychiatry 2010

ECT: in de praktijk

az sint-jan
brugge - oostende nv

- steeds eventuele risico's van ECT en anesthesie afwegen tov het te verwachten effect van ECT, en dit op basis van psychiatrische en somatische diagnostiek
- geen absolute contra-indicaties

APA 2000, Tess 2009, NVvP 2010

ECT: in de praktijk

az sint-jan
brugge - oostende nv

- contra-indicaties:
recent myocard infarct, instabiele angina pectoris, recente CVA en intracranieële chirurgie, feochromocytoom
- relatieve contra-indicaties:
intracranieel ruimte innemend proces, aneurysma aortae, stabiele angina pectoris, ernstige COPD, extreme obesitas, pseudocholinesterase deficiëntie, congenitale spierziektes, ALS, myastenia gravis, ernstig glaucoom

APA 2000, Tess 2009, NVvP 2010

Routine evaluatie pre-ECT

(APA 2001)

az sint-jan
brugge - oostende nv

- psychiatrische onderzoek: voorgeschiedenis, vroegere ECT, medicatie, indicatiestelling
- somatische evaluatie: anamnese, klinisch onderzoek, labo, tandcontrole
- evaluatie door ECT-psychiater: advies voor eventuele aanvullende evaluaties, aanpassing medicatie, modificatie ECT-procedure
- evaluatie door ECT-anesthesist
- informed consent

Routine evaluatie pre-ECT

(APA 2001)

az sint-jan
brugge - oostende nv

Pre-ECT labo – technische onderzoeken:

in principe enkel > 50/60 jaar; indien < 50: op indicatie

- Hb/Hc
- elektrolyten
- creatinine
- EKG
- RX thorax (?)
- CT / NMR hersenen (?)
- (MMSE)

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

az sint-jan
brugge - oostende nv

Comorbiditeit met verhoogd risico

- cardiovasculaire aandoeningen
- intracranieële aandoeningen
- pneumologische aandoeningen
- andere

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

az sint-jan
brugge - oostende nv

cardiovasculaire aandoeningen: algemene opm.

- ↑ kans cardiale complicaties (~ leeftijd)
- type complicatie – aandoening
- meestal mineur en voorbijgaand
- geen systematisch onderzoek - geen EB richtlijnen
- cf. 'low-risk procedure' guidelines (ACC-AHA2007)
- indien actieve/onstabele hartaandoening: 'active cardiac condition'
  - evaluatie en stabilisatie voor ECT
- niet-actieve hartaandoening:
  - laag risico (<1%): ECT zonder evaluatie
  - onduidelijk of hoog risico: advies cardioloog

APA 2001, Tess 2009, Swartz 2010

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

az sint-jan
brugge - oostende nv

cardiovasculaire aandoeningen

- chronisch hartfalen
  - evaluatie voor, tijdens en inter ECT
  - anamnese, klinisch onderzoek, labo, ECG, Rx thorax, echocardiogram
  - stabilisatie pre-ECT
  - medicatie p.o. 's ochtends (*cave diuretica*)
- coronair lijden en post-MI
  - pre-ECT cardiologische evaluatie
  - medicatie p.o. ochtend voor ECT
  - recent MI (<1 mnd): 'active cardiac condition' : CI

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

az sint-jan
brugge - oostende nv

cardiovasculaire aandoeningen

- aritmieën
  - vnl VKF
  - verder zetten antico of eventueel tijdelijk opstarten
  - soms conversie naar sinusritme tijdens ECT
  - indien nieuwe VKF na ECT: cardio-evaluatie voor volgende ECT
  - 1° graad AV blok of BTB: geen contra-indicatie
- hypertensie
  - RR <140/90

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

cardiovasculaire aandoeningen

- inwendige pacemakers - defibrillatoren
  - pacemaker: pre-ECT nazicht / defibrillator: uitschakelen pre-ECT
- vasculaire letsels
  - aneurysma:
    - pre-ECT: evaluatie risico (♀ ≤5cm; ♂ ≤5,5cm)
  - aorta stenose
    - pre-ECT evaluatie (echocardiogram)
    - vermijden RR↓ tijdens ECT
    - Mueller 2009: veilig ECT bij 8 pt met ernstige AS

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

intracranieële aandoeningen

- CVA
    - ~ tijd sedert CVA – uitgebreidheid CVA - bloeding of trombose
    - interval ? 1 maand, meer indien bloeding
    - neurologische evaluatie ivm vasculaire stabiliteit
    - strikte regeling bloeddruk en eventuele anti-co
  - aneurysma – vasculaire malformaties
    - hoogrisico - ECT enkel indien strikt nodig
    - beperkt onderzoek (14 case reports)
    - strikte RR controle
- APA 2001, Tess 2009, Swartz 2010, Wilkinson 2014

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

intracranieële aandoeningen

- intracranieële massa's
  - neurochirurgisch/neurologisch advies pre-ECT
  - indien geen focale S: zelden probleem
  - indien verhoogde intracranieële druk: risk-benefit
  - zn corticosteroiden, diuretica, antihypertensiva
- epilepsie
  - verder zetten anti-epileptica (Lunde 2009)
  - (↑) verlengde of tardieve insulten
  - indien (zelden) kort/geen insult: aanpassen dosis AE ism neuroloog

APA 2001, Rasmussen 2007, Tess 2009, Swartz 2010

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

Andere neurologische aandoeningen

- dementie
  - DD cognitieve bijwerkingen
  - elektrodeplaatsing
- ziekte van Parkinson
  - anti-parkinson effect van ECT
  - post ECT delier
  - dyskinesiën
    - (verhoogde dopaminerge transmissie door ECT?)
- MS – myasthenia gravis: CI succinylcholine

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

Pneumologische aandoeningen

- COPD – astma
  - inhalators/bronchodilatoren voor ECT
  - exacerbatie COPD na ECT?
  - recent longembool: anti-co, echo ivm DVT, cardio nazicht

Pre-ECT evaluatie risicopatiënten

diabetes mellitus

- glucose bepalen voor iedere ECT
- type 1
  - strikte monitoring glucose voor en na ECT
  - ECT 's morgens vroeg; direct na ontwaken insuline en ontbijt, of, ½ dosis (langwerkend) insuline voor ECT en ½ dosis en ontbijt na ECT
- type 2
  - ECT vroeg in ochtend
  - insuline/orale antidiabetica en ontbijt na ECT
- osteoporose
- feochromocytoom

Pre-ECT evaluatie psychofarmaca tijdens ECT

az sint-jan
brugge - oostende - vr

- SSRI's, TCA's, MAOI: lage dosis?
- lithium: stoppen of spiegel minimaal houden (onderhouds ECT)
- venlafaxine: <300 mg
- benzodiazepines:
  - stoppen of afbouw tot minimale dosis
  - laatste dosis > 8 uur pre-ECT - korte T1/2 (lorazepam max 3-4mg/d)
  - vervangen door zolpidem, trazodone, antipsychotica ?
- anti-epileptica, carbamazepine, valproaat, gabapentine, topiramaat, lamotrigine(?): verkorte insulduur, ↑ prikkelrempel
  - afbouw indien stemmingsstabilisator ?
  - verder zetten indien antiepilepticum
- cholinesterase inhibitoren: verder zetten

APA 2001, Bhat 2004, Dolenc 2005, NVvP 2010, Bundy 2010

ECT: in de praktijk

Aantal behandelingen

az sint-jan
brugge - oostende - vr

- Tijdens de behandeling met ECT dient minstens 1x / week een evaluatie van het effect van de behandeling met een gestandaardiseerd en gevalideerd meetinstrument plaats te vinden
- Een kuur mag in het algemeen pas als mislukt beschouwd worden als effect uitblijft na minstens 10 bilaterale ECT-behandelingen met adequate insulden
- Een patiënt moet worden behandeld tot volledige remissie is bereikt of tot een plateau in het herstel is bereikt (zonder zichtbare verbetering gedurende de laatste vier bilaterale behandelingen)

ECT: in de praktijk

Vervolgbehandeling

az sint-jan
brugge - oostende - vr

- psycho-educatie, psychotherapie, eventueel andere gerichte hulpverlening
- psychofarmaca:
  - R/: cf. diagnose, reactie op vroegere behandeling
  - nortriptyline + lithium: 39% herval (84% placebo - 60% TCA)
  - TCA's, SSRI's, SNRI's (?)
- onderhouds-ECT

Sackeim 2001

ECT: in de praktijk

Onderhouds ECT

az sint-jan
brugge - oostende - vr

aanbevelingen voor gebruik onderhouds ECT (APA guidelines 2000)

- herhaaldelijk herval en voordien gunstig effect van ECT
- medicatie alleen blijkt niet effectief ter preventie herval
- medicatie heeft (te) veel bijwerkingen
- informed consent en medewerking van patiënt is mogelijk
- frequentie?
- duur?

ECT: in de praktijk

Informed consent

az sint-jan
brugge - oostende - vr

Wet patiëntenrechten 22 augustus 2002:
Patiënt heeft recht op:

- informatie
  - doel, aard, duur, risico's, alternatieven, nazorg, prijs,...
  - 'relevante risicotheorie'
- toestemming / weigering

Competentie?

- cfr vertegenwoordiger

ECT: in de praktijk

Verpleegkundig protocol (afdeling / thuis / WZC)

az sint-jan
brugge - oostende - vr

- informatie / begeleiding / motivering
- avond voor ECT: geen benzo's (andere slaapmedicatie?)
- nuchter
- evt ochtendmedicatie in samenspraak ECT arts
- gebitsprotectie / dafalgan odis
- rapportage bijwerkingen (cognitie?), effect, veranderingen medicatie, ...
- contact met ECT vpk / arts